

Định hướng nghề nghiệp cho con ở Việt Nam hiện nay

Nguyễn Thị Thơm

Viện Xã hội học, Viện Hàn lâm Khoa học Xã hội Việt Nam

Định hướng nghề nghiệp (ĐHNN) có vai trò quan trọng đối với các em học sinh, đặc biệt trong bối cảnh cách mạng công nghiệp 4.0 hiện nay. Sự phát triển nhanh chóng của internet mang lại nhiều cơ hội cho học sinh lựa chọn những ngành nghề hiện đại, phù hợp nhưng đồng thời cũng là thách thức lớn nếu các em không được trang bị kỹ năng cần thiết để hội nhập. Bài viết bàn về một số khía cạnh định hướng nghề nghiệp cho con trong gia đình hiện nay.

1. Mở đầu

Nghề nghiệp là công việc sẽ gắn bó lâu dài và có ảnh hưởng lớn đến đời sống vật chất, tinh thần của mỗi cá nhân. Đối với xã hội, việc mỗi cá nhân lựa chọn nghề phù hợp cũng góp phần vào việc phân luồng và sử dụng hợp lý nguồn lao động thúc đẩy phát triển kinh tế, xã hội bền vững. Giáo dục Việt Nam đang đứng trước yêu cầu đổi mới mạnh mẽ nhằm đáp ứng sự phát triển kinh tế - xã hội và hội nhập quốc tế. Tuy nhiên, trong thực tế hiện nay học sinh còn thiếu kiến thức, kỹ năng, kinh nghiệm và chưa hình dung về nghề nghiệp mà mình lựa chọn dẫn đến chọn nghề không phù hợp hoặc làm trái nghề, thậm chí là thất nghiệp sau khi tốt nghiệp và gây nên những trở ngại lớn trong quá trình phát triển nghề nghiệp.

Gia đình được coi là môi trường xã hội hóa đầu tiên và có vai trò quan trọng đối với việc lựa chọn nghề nghiệp của mỗi cá nhân. Nghiên cứu của Constantine và cộng sự (2005) cho thấy những người có xu hướng đạt được những thành tựu trong nghề nghiệp phần lớn do nhận được sự hỗ trợ và đồng hành của cha mẹ. Định hướng nghề nghiệp cho con là một quá trình trao đổi, tương tác có ý nghĩa giữa cha mẹ và con cái về vấn đề lựa chọn nghề nghiệp. Trong gia đình, cha mẹ là người gần gũi và có nhiều khả năng ảnh hưởng nhất đến quyết định lựa chọn nghề nghiệp của con. Tuy nhiên, trong bối cảnh sự phát triển nhanh chóng về khoa học công nghệ, sự đa dạng ngành nghề và những đòi hỏi khắt khe trong thị trường lao động hiện nay đặt ra một số vấn đề về định hướng nghề nghiệp cho con trong gia đình hiện nay.

2. Định hướng nghề nghiệp cho con ở Việt Nam hiện nay

2.1 Kỳ vọng về nghề nghiệp tương lai của con

Định hướng nghề nghiệp của cha mẹ gắn với những kỳ vọng nhất định đối với con. Trong xã hội

truyền thống, con cái học cao được coi là một trong những chuẩn mực để xem xét những triển vọng của gia đình. Học vấn không chỉ chuẩn bị những điều kiện cần thiết cho đứa trẻ “thành người” mà nó còn bao hàm chính ngay ước muốn “thăng tiến” của bố mẹ.

Sự kỳ vọng được thể hiện qua sự quan tâm và những hành động cụ thể của cha mẹ đối với việc lựa chọn nghề nghiệp tương lai của con. ĐHNN cho con được xem là nhiệm vụ quan trọng của cha mẹ và cần đặc biệt quan tâm đối với học sinh lớp 12 (Phạm Thị Thu Phương, 2019; Trần Thị Khánh Linh, 2016). Không chỉ có vậy, sự kỳ vọng còn thể hiện qua việc cha mẹ vẫn muốn con tiếp tục học lên trình độ cao đẳng, đại học và làm các công việc trong lĩnh vực nhà nước cao hơn nhiều so với tỷ lệ cha mẹ muốn học trung cấp nghề hoặc làm nông nghiệp (Bùi Thị Thanh Hà và cộng sự, 2007; Nguyễn Thị Nguyệt, 2017). Đa số cha mẹ mong muốn thi đại học sau khi tốt nghiệp THPT và không có sự khác biệt giữa các nhóm cha mẹ có mức sống, trình độ học vấn khác nhau. Học đại học được nhiều cha mẹ đánh giá cao với niềm tin có trình độ học vấn sẽ có khả năng tìm việc làm ổn định hơn và mang lại nhiều thu nhập hơn (Bùi Thị Thanh Hà, 2009). Tỷ lệ các bậc cha mẹ khuyến khích con học đại học cao hơn gần 3 lần so với tỷ lệ cha mẹ khuyến khích con lựa chọn học nghề (Phạm Thị Thu Phương, 2019). Quan niệm học đại học là một cách để thoát nghèo, làm thầy hơn làm thợ vẫn còn tồn tại. Quan niệm này là một trong số nguyên nhân dẫn đến đến mất cân đối trong cơ cấu nghề nghiệp.

Trên khía cạnh giới, không có sự khác nhau trong kỳ vọng của cha mẹ giữa con trai và con gái. Nghiên cứu của Phạm Thị Thu Phương (2019) cho thấy có 58% cha mẹ kỳ vọng con gái học đại học và trên đại học; một tỷ lệ tương tự khoảng 59% cha mẹ mong muốn điều này ở con trai. Nếu như trong xã hội nông nghiệp, con trai được gia đình ưu tiên đầu tư học tập với kỳ vọng “thành người”, “thăng tiến”, mang lại về vang cho gia đình, dòng tộc; con gái

được coi là “con nhà người ta” thì hiện nay không có sự khác biệt giữa con trai và con gái trong kỳ vọng của cha mẹ trong việc học tập.

Tuy nhiên, trong những năm gần đây sự kỳ vọng của cha mẹ vào việc con sẽ học đại học đang có xu hướng giảm với nhóm cha mẹ trẻ tuổi hơn. Nghiên cứu của Phạm Thị Thu Phương (2019) cho thấy 60% nhóm cha mẹ sinh trước năm 1985 mong con trai học đại học trở lên. Nhưng tỷ lệ này giảm xuống còn gần 42% ở nhóm cha mẹ sinh năm 1986 trở về đây. Đối với con gái, 43% cha mẹ sinh 1950-1975; 38% cha mẹ sinh 1976-1985 mong con gái học đại học trở lên với; tỷ lệ này chỉ còn khoảng 21% ở nhóm cha mẹ sinh năm 1986 trở về đây. Điều đó cho thấy sự thay đổi trong nhận thức của cha mẹ về vấn đề việc làm, định hướng nghề nghiệp. Tình trạng cử nhân tốt nghiệp Đại học, Cao đẳng thất nghiệp hoặc phải “giấu bằng” đi làm công nhân là nguyên nhân dẫn đến sự thay đổi trong kỳ vọng của cha mẹ.

2.2 Quá trình định hướng nghề nghiệp cho con

ĐHNN cho con là việc cha mẹ giúp con lựa chọn một công việc thật sự phù hợp với bản thân, mang lại thu nhập và niềm yêu thích khi thực hiện công việc đó. Đối với các em học sinh thì gia đình được coi là yếu tố đầu tiên các em tham khảo, sau đó mới tới nhà trường và xã hội. Khi quyết định lựa chọn ngành nghề học, ý kiến của cha mẹ chiếm tỷ lệ cao (91%) (Bùi Thị Thanh Hà, 2009). Thiếu hụt sự hỗ trợ từ cha mẹ trong định hướng nghề nghiệp có tác động tiêu cực tới việc ra quyết định nghề nghiệp của con và gây ra nhiều thách thức trong quá trình phát triển nghề nghiệp cũng như sự không chắc chắn vào lựa chọn (Constantine, Wallace, Kindaichi, 2005).

Thời điểm bắt đầu định hướng nghề nghiệp cho con ở Việt Nam tương đối muộn. Phần lớn cha mẹ cho rằng thời điểm nên bắt đầu định hướng nghề nghiệp cho con nên từ trung học phổ thông (49,5%); chỉ có 10% cho rằng nên bắt đầu định hướng từ tiểu học (Phạm Thị Thu Phương, 2019). Điều này phản ánh thực trạng cha mẹ hiện nay hiểu chưa đầy đủ về quá trình phát triển nghề nghiệp và chưa xác định được thời điểm quan trọng để bắt đầu đồng hành cùng con trong quá trình phát triển nghề nghiệp.

Năng lực và sở thích của con là căn cứ để các bậc cha mẹ định hướng nghề nghiệp cho con. Có hơn một nửa cha mẹ cho rằng nên định hướng nghề nghiệp cho con trước hết nên dựa vào năng lực và sở thích của con (Phạm Thị Thu Phương, 2019, Trần Thị Thu Nhung, 2021). Tuy nhiên, còn có những cha mẹ không quan tâm đến sở thích ngành nghề của con mình, mà chạy theo xu thế của xã hội, hay các nghề được cho là có khả năng mang lại nguồn thu

nhập cao (Trần Thị Thu Nhung, 2021). Tuy nhiên, hiện nay nhiều cha mẹ đã chú ý tìm hiểu sự biến đổi của thị trường lao động và xu hướng việc làm tương lai làm cơ sở để trò chuyện về nghề nghiệp tương lai với con.

Ngành nghề cha mẹ có xu hướng định hướng cho con thường là những nghề mang lại thu nhập cao, dễ xin việc cho con trai còn công việc ổn định hoặc nhân viên/viên chức nhà nước cho con gái (Bùi Thị Thanh Hà, 2013; Nguyễn Thị Nguyệt, 2017). Cha mẹ ở nông thôn muốn hướng con đến các nghề có tính chất ổn định, ít rủi ro, làm trong khu vực nhà nước (Phan Thị Mai Hương, 2012; Bùi Thị Thanh Hà, 2013; Trần Ngọc Trà Linh, 2013).

Có sự thay đổi trong định hướng nghề nghiệp cho con hiện nay. Nếu như trước kia cha mẹ áp đặt hoặc định hướng nghề nghiệp dựa trên tính chất ổn định của công việc và khu vực làm việc thì hiện nay có nhiều cha mẹ định hướng dựa trên nhiều yếu tố khác nhau nhưng phần lớn là tôn trọng sở thích, nguyện vọng và năng lực của con. Đồng thời cha mẹ chọn phương pháp đồng hành cùng con trong quá trình hướng nghiệp. Nghiên cứu của Phạm Thị Thu Phương (2019) cho thấy có hơn một nửa (55%) người trả lời khẳng định đưa ra lời khuyên cho con, 19% khuyến khích con ra quyết định nghề nghiệp, 15% tham gia vào quá trình chọn nghề của con bằng cách phân tích điểm được và mất của các lựa chọn đó. Như vậy, phần lớn cha mẹ sử dụng phương pháp chia sẻ, gợi ý và đưa ra lời khuyên, không áp đặt con cái trong lựa chọn nghề. Đồng thời, những thay đổi của thị trường lao động và xu hướng việc làm tương lai đã được nhiều cha mẹ quan tâm trong quá trình định hướng cho con. Điều này cho thấy, cùng với sự thay đổi của kinh tế - xã hội, nhận thức và quá trình định hướng nghề nghiệp của cha mẹ cũng thay đổi theo.

Trình độ học vấn của cha mẹ có ảnh hưởng đến sự tham gia trong quá trình định hướng nghề nghiệp của con. Cha mẹ có trình độ tiểu học và trung học cơ sở (THCS) trở xuống có tỷ lệ lựa chọn cách thức “chỉ quan sát” cao hơn cha mẹ ở các trình độ học vấn khác. Cách thức “phân tích được mất” có xu hướng được lựa chọn tăng dần theo trình độ học vấn của cha mẹ. Cách thức “phân tích được mất” đòi hỏi cha mẹ phải có hiểu biết về thị trường lao động, về ngành nghề từ đó phân tích “được”, “mất” cho con. Do vậy, chỉ có 7,4% cha mẹ ở nhóm có trình độ tiểu học trở xuống sử dụng phương pháp này. Trong khi đó, tỷ lệ này tăng dần đến 13% trong nhóm cha mẹ có học vấn THCS; 14,3% với nhóm cha mẹ có học vấn THPT và 25% ở nhóm cha mẹ có học vấn trung cấp và cao đẳng trở lên (Phạm Thị Thu Phương, 2019). Trong các cách thức tham gia của cha mẹ, thì việc phân tích được mất các lựa chọn nghề nghiệp

cho con được nhóm cha mẹ có trình độ học vấn cao sử dụng nhiều hơn các nhóm cha mẹ khác bởi phương pháp này đòi hỏi cha mẹ phải tìm hiểu, cung cấp thông tin và có thể phân tích để con có năng lực ra quyết định nghề nghiệp. Có thể thấy rằng cha mẹ định hướng, chỉ bảo, dẫn dắt con lựa chọn ngành nghề dựa trên khả năng, sở thích của con, điều kiện của gia đình, xu hướng việc làm tương lai là lựa chọn lý tưởng nhất. Đồng thời, cha mẹ phải đồng hành, hỗ trợ con trong suốt quá trình hướng nghiệp.

3. Một số vấn đề đặt ra

Định hướng nghề nghiệp cho con là hoạt động cần thiết của cha mẹ nhằm giúp con cái có thêm những kiến thức về nghề nghiệp tương lai và tự tin hơn trong những quyết định liên quan đến nghề nghiệp của mình. Tuy nhiên, khi ĐHNN cho con cha mẹ cần xem xét sở trường, năng lực, nguyện vọng của các em đồng thời phải căn cứ vào cả yêu cầu của xã hội và xu hướng việc làm. Thiếu hụt yếu tố nào đều gây cản trở đến quá trình phát triển nghề nghiệp của con.

Tuy nhiên, hiện nay có nhiều cha mẹ không có hoặc thiếu kiến thức chuyên môn về lĩnh vực nghề nghiệp, hoặc kiến thức về nghề nghiệp của họ cũng có thể lạc hậu không phù hợp với thực tế xã hội. Do vậy, họ không thể hoặc khó có thể định hướng nghề nghiệp hay đưa ra các lời khuyên bổ ích cho con. Trong bối cảnh cách mạng công nghiệp 4.0 nhiều ngành nghề mới ra đời, thêm vào đó những kiến thức về nghề nghiệp liên tục thay đổi dẫn đến nhiều cha mẹ cảm thấy lúng túng trong việc tiếp cận và chia sẻ thông tin nghề nghiệp và định hướng cho con. Do đó, hoạt động định hướng nghề nghiệp chủ yếu là đầu tư vào học tập mà chưa có nhiều cha mẹ cung cấp và phân tích những thông tin về nghề nghiệp cho con, đặc biệt là các ngành nghề triển vọng trong thời kỳ cách mạng công nghiệp 4.0.

Khi định hướng nghề nghiệp cho con cha mẹ cần phân tích, đánh giá nguyện vọng, sở thích của con có phù hợp với năng lực của bản thân hay không. Đồng thời, cần kết hợp với những kiến thức, kinh nghiệm mà cha mẹ có được để đưa ra những lời khuyên hữu ích cho con. Tuy nhiên, đây là một thách thức lớn đối với nhiều bậc cha mẹ bởi không phải cha mẹ nào cũng đủ khả năng đánh giá sở thích, năng lực của con phù hợp với ngành nghề nào trong xã hội. Nhiều bậc cha mẹ định hướng một cách “chung chung” chủ yếu dựa trên mong muốn, nguyện vọng của con mà không đánh giá được mong muốn, nguyện vọng đó có phù hợp với năng lực của con hay không

Không chỉ có vậy, nhiều cha mẹ không đủ năng lực phân tích thông tin, nhu cầu của thị trường lao

động và xu hướng việc làm tương lai, đặc biệt trong bối cảnh cuộc cách mạng công nghiệp 4.0 hiện nay. Sự phát triển của công nghệ thông tin đã tạo điều kiện cho học sinh tiếp cận với nhiều ngành nghề mới. Đây là một thuận lợi nhưng đồng thời cũng gây lên khó khăn cho các bậc cha mẹ và học sinh khi tìm hiểu thông tin về các ngành nghề. Ngoài ra, nhiều cha mẹ không có đủ năng lực và thời gian để cập nhật thông tin về các ngành nghề và thị trường lao động để có phân tích “được”, “mất” cho con cái, giúp con có lựa chọn phù hợp.

Mặc dù cha mẹ hiện nay đã quan tâm đến vấn đề định hướng nghề nghiệp cho con nhưng phần lớn định hướng mang tính chủ quan, thậm chí còn có cha mẹ có xu hướng can thiệp hoặc áp đặt sự lựa chọn nghề nghiệp của con cái.

Tỷ lệ thất nghiệp của lao động trẻ ở nước ta là 7,72% (năm 2022) và 7,61% (quý 1/2023) cao gấp 3,38 lần tỷ lệ nghiệp chung của cả nước (2,25%) đang là thách thức đối với nền kinh tế Việt Nam. Do vậy, ĐHNN phù hợp cho con sẽ giảm bớt tình trạng thất nghiệp, thiếu việc làm hoặc làm trái ngành nghề và tăng hứng thú làm việc sau khi tốt nghiệp là vấn đề cần thiết đặc biệt trong bối cảnh cách mạng công nghiệp và chuyển đổi số hiện nay./.

Tài liệu tham khảo

Bùi Thị Thanh Hà, 2013. Lựa chọn nghề nghiệp của học sinh THPT hiện nay. Đề tài cấp cơ sở. Viện Xã hội học.

Constantine, Wallace, Kindaichi, 2005. “Examining contextual factors in the career decision status of African American adolescents”. *Journal of Career Assessment*, 13(3), pp.307-319.

Nguyễn Thị Nguyệt, 2017. Định hướng nghề nghiệp của cha mẹ đối với con cái trong độ tuổi THPT tại khu vực làng nghề thị xã Từ Sơn – tỉnh Bắc Ninh. Luận văn thạc sỹ. Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn Hà Nội.

Phan Thị Mai Hương, 2012. “Định hướng giá trị nghề của cư dân nông thôn trong bối cảnh đô thị hóa”. *Tạp chí Tâm lý học*, Số 10 (163), tr. 24-37

Phạm Thị Thu Phương, 2019. Vai trò của gia đình trong việc định hướng nghề nghiệp cho con trong bối cảnh công nghiệp hóa, hiện đại hóa. *Tạp chí nghiên cứu Gia đình và Giới*, số 6.

Trần Thị Thu Nhung, 2021. Gia đình trong việc giáo dục hướng nghiệp cho trẻ vị thành niên ở Hà Nội hiện nay. *Tạp chí Văn hóa nghệ thuật số* 470.

Tổng cục Thống kê, 2023. Báo cáo Lao động việc làm 2022 và quý 1 năm 2023 (<https://www.gso.gov.vn>).